

Illusie en Werkelijkheid

Illusie en Werkelijkheid

*De illusie is een tijdelijk middel tot de eeuwige groei van de
werkelijkheid.*

Andreas Boom

*Het spel van het eeuwige bestendigt in de mens de levenszekerheid,
welke de ernst, die uit het vergankelijke voortkomt, hem beneemt.
(Rudolf Steiner)*

© Andreas Boom
september 2020

Inhoudsopgave

Inleiding.....	7
Lichaam, ziel en bewustzijn.....	11
Ruimte, Tijd en Geest	13
Kiemwezens.....	22
Ik-wezenheid	24
De ziel	27
De hiërarchieën	29
De incarnerende Individualiteit	33
De mens in de periode tussen twee incarnaties	37
De gelijkheid en niet-gelijkheid van het 'Ik'	41
Ideaal en vervulling	49
Verandering of vernieuwing	52
Karma	53
De gebieden van de ziel: zon, aarde en maan.....	56
Het lemniscaat	61
Het masker	63
De betekenis van de zelf-illusie	72
Een wereld van illusies.....	77
Het wezen van het denken.....	79
Vrij handelen, wat is dat eigenlijk?.....	91
Willen versus wensen	99
De geestwil	108
Algoritmiek en euritmiek	111
Door het dal van de schaduwen.....	118
Michaël.....	135
De Logos	143
Ommekeer	145
Van zelf-illusie naar zelf-werkelijkheid.....	154
De Brug en het Kruis	166
Metamorfose.....	171
De Gemeenschap.....	177
De heling van de aarde	182
De Wederkomst.....	185
Epiloog	190

Es ist gut, fest zu halten, dass es im Grunde genommen im Weltenall doch nichts anderes gibt als Bewusstseine. Ausser dem Bewusstsein irgendwelcher Wesenheiten ist letzten Endes alles übrige dem Gebiete der Maja oder der grossen Illusion angehörig. [...] Also man kann eigentlich nur Bewusstseine schildern, wenn man die Realitäten schildert. [...] Also, die wirklichen Realitäten der Welt sind Wesen in den verschiedenen Bewusstseinszuständen. Dass wir in dem menschlichen Bewusstseinszustand leben und von diesem Bewusstseinszustand kein vollen Überblick über die Realitäten haben, das bewirkt, dass uns dasjenige, was keine Realität ist, als eine Realität erscheint.¹

¹ Rudolf Steiner, das fünfte Evangelium. Zweiter Vortrag, Köln, 18. Dezember 1913

Inleiding

Is datgene wat wij met onze zintuigen ervaren de ‘werkelijkheid’? Zijn de gevoelens en gedachten die deze zintuiglijke ervaringen bij ons oproepen ‘werkelijk’? Of is dit alles illusoir? Is dit alles de ‘uiterlijke’ manifestatie van een daarin verborgen liggende ‘innerlijkheid’ die veel werkelijker is? Wat wordt er eigenlijk bedoeld met ‘werkelijk’ en ‘illusoir’? Bestaat een dergelijk onderscheid in absolute zin of is het een gevolg van het innemen van een bepaald standpunt? Wat betekent dit onderscheid voor ons zelfbeeld? Moeten we de vanzelfsprekendheid van een innerlijk ‘zelf’ dat zich ervaart als het tegenovergestelde van een uiterlijke wereld die ‘niet-zelf’ is ter discussie stellen? Is dit ‘zelf’ werkelijk of is het een illusie? Is het *zelfbeeld* dat wij hebben ‘waar’ of is het een misverstand? En in het laatste geval, kunnen wij dan komen tot een waarachtig zelf-*begrip*, waarin het antwoord op de vraag ‘wat is illusie en wat is werkelijkheid’ als vanzelf-sprekend besloten ligt? Bestaat er een waarheid die de tegenstelling tussen ‘werkelijkheid’ en ‘illusie’ overstijgt, ook met betrekking tot ons ‘zelf’?

Met dit soort vragen heb ik me jarenlang beziggehouden. De voordrachten en geschriften van Jiddu Krishnamurti en Rudolf Steiner zijn een bruikbare leidraad geweest bij de zoektocht naar een antwoord. Hun mededelingen, en ook die van vele anderen, zijn *richtingwijzers*. Nergens zal men een concreet antwoord kunnen vinden op de essentiële vraag: ‘Wat is waarheid’? Maar door zich keer op keer, jaar in jaar uit, tekens opnieuw (dat wil zeggen: opnieuw beginnend) met deze vraag bezig te houden kan het soms gebeuren dat men in een meditatieve bewustzijnstoestand komt waarin een antwoord ‘gehoord’ wordt. Onvermijdelijk echter zal daarna duidelijk worden dat er geen woorden gevonden kunnen worden om het meditatief gehoorde te formuleren. Men kan er ‘omheen schrijven’ maar kan het niet *beschrijven*. Men kan het symboliseren maar niet concretiseren. Het laat zich eenvoudigweg op geen enkele manier vastleggen, op geen enkele manier aan het papier of aan het beeld toevertrouwen. Het kan alleen telkens opnieuw, vanuit een nieuw

begin, *in het leven geroepen worden*. Wat blijkt is dat 'waarheid' niet geformuleerd, afgebeeld, medegeedeeld of herinnerd kan worden. Volgens Jiddu Krishnamurti heeft het daarom geen zin om ernaar te gaan *zoeken*. Want als men iets zoekt in de hoop het te vinden moet men een idee, een voorstelling hebben van datgene wat men wil vinden. Maar niets wat in een concept, een idee of een voorstelling wordt vastgelegd kan de waarheid zijn. En, zegt Krishnamurti, wat men vindt is altijd een gemodificeerde vorm van het uitgangspunt waarmee men het zoeken begint. Wanneer het uitgangspunt niet 'waarheid' is, kan ook het gevondene nooit 'de' waarheid zijn. Het wonderlijke is nu dat de impact van deze constatering dat 'het zoeken naar de waarheid nooit de waarheid zal opleveren' op slag een einde maakt aan dit zoeken. De *bevrijding* van het zoeken *is* de waarheid. Bevrijd van het zoeken staat men in de waarheid. Maar ook dit is geen blijvende toestand. Want op het moment dat men *in* de waarheid staat en niet *tegenover het beeld van de waarheid* verliest men het 'zelf'. Men zal weer tot de 'zelfillusie' moeten terugkeren om de waarheid *opnieuw* te kunnen vinden *in* het doorzien van deze illusie. De waarheid wordt tot een bewustheid in het telkenmale oproepen van de 'zelfillusie' gevolgd door het zien van de *waarheid*, dat wil zeggen de *feitelijkheid* van deze illusie.

Het ontstaan van het 'zelf', het optreden daarvan als een 'persoon' die een leven op aarde doorloopt, gevolgd door de ogenschijnlijke opheffing van die 'persoon' door de dood wordt door Rudolf Steiner in de context geplaatst van een werkelijkheid die niet met lichamelijke zintuigen is waar te nemen en die niet in gangbare concepten is vast te leggen. Deze werkelijkheid, die hij omschrijft als een 'geestelijke wereld' is oorspronkelijker dan de wereld die men als 'persoon' kan ervaren. De laatste is als het ware een 'afgeleide', een afspiegeling van wat er eigenlijk in de geestelijke wereld plaatsvindt. Ten opzichte van de werkelijkheid van de geest is de wereld die wij als 'persoon' beleven en ook het persoonlijke 'zelf' illusoir maar desalniettemin heeft de illusie van het persoonlijke leven (de 'incarnatie') een belangrijke functie voor wat er in de geestelijke wereld gebeurt en zich daar vormt. Steiner zegt dat de *werkelijkheid* van de mens een geestelijke is en dat de illusie een 'persoon' te zijn binnen een aardeleven een rol speelt die pas binnen deze geestelijke *werkelijkheid* duidelijk wordt. Daarom benadrukt hij keer op keer dat het voor de mens nodig is om zijn bewustzijn tot de geestelijke wereld te

verheffen teneinde de zin van zijn aardebestaan van daaruit te kunnen doorgronden. Jiddu Krishnamurti wijst elke vraag naar het bestaan van een hogere werkelijkheid af omdat elk antwoord op deze vraag, elke poging om deze hogere werkelijkheid te concretiseren, onvermijdelijk leidt tot de vorming van concepten en ideeën die het 'zelf' afleiden van waar het om gaat: het doorzien van zijn eigen illusie. Want met zulke concepten en ideeën van het 'hogere' gaat het zelf filosofische en religieuze systemen bouwen die onvermijdelijk verstarren in fundamentalisme en dogmatisme. Aan dat lot zijn ook de door Steiner gebrachte inzichten niet ontsnapt. Ook Steiner wist dat dit zou kunnen gebeuren en daarom heeft hij steeds opnieuw benadrukt dat zijn mededelingen niet zozeer bedoeld zijn om voor eens en voor altijd vast te leggen hoe de (geestelijke) wereld in elkaar zit. Zijn mededelingen over een geestelijke wereld zijn bedoeld om het aan de materie vastgeklonken, geest-ontkennende bewustzijn van de mensen van zijn tijd (maar in niet mindere mate die van de huidige tijd) *los te breken uit zijn verstarring* opdat het weer open kan gaan voor de wereld waarin de mens zijn oorsprong heeft en waarin zijn *werkelijke wezenheid* te vinden is. De geestelijke wereld is zeer dynamisch en zijn inhoud kan nu, honderd jaar nadat Steiner zijn uitspraken deed, alweer ingrijpend veranderd zijn. De mededelingen van Rudolf Steiner zijn daarom niet bedoeld als beschrijvingen van een statische geestelijke werkelijkheid maar als *medicijn* om het bewustzijn los te weken uit wat werkelijk statisch is: de verstarring in de materiele illusie. De schok van het onconventionele karakter van zijn mededelingen kan bij degenen die de moed hebben om zich daarvoor open te stellen, leiden tot een verandering in hun denken, een verandering die voor het bewustzijn de poort opent naar die geestelijke wereld. Wanneer die poort zich dan opent zal men zich de mededelingen van Steiner herinneren en daardoor de geestelijke werkelijkheden en wezenheden die men daar aantreft gemakkelijker *herkennen*. Ook de uitspraken van Jiddu Krishnamurti kunnen een dergelijke schok teweeg brengen omdat zij loodrecht staan op de gangbare manier van denken en doen van de mensen. Ook hij probeert het verstarde bewustzijn open te breken en het denken te *vernieuwen*: 'Reform, however necessary, only breeds the need for further reform, and there is no end to it. *What is necessary is a revolution in man's thinking, not patchwork reform. Without a*

fundamental change in the mind and heart of man, reform merely puts him to sleep by helping him to be further satisfied.’²

De geestelijke wereld is oorspronkelijker, werkelijker dan de wereld die zich aan de aardse zintuigen en gedachten voordoet. De *waarheid* is echter niet de geestelijke wereld als zodanig, want ook deze heeft zijn wisselende verschijnselen en manifestaties. De waarheid is niet gelegen of te vinden in een specifiek niveau of wereldlaag. Hij is overal en alomvattend, maar wordt door geen enkel specifiek niveau of verschijnsel beperkt. Hij *is* alle manifestaties én de Oorsprong van alle manifestaties. Binnen het gemanifesteerde staat de geestelijke wereld ‘dichter’ bij deze Oorsprong – is oorspronkelijker – dan de zintuiglijk ervaarbare wereld. Beide zijn echter in hun eigen hoedanigheid evenzeer *waar*.

Het moge duidelijk zijn dat er ook in dit boek geen sluitend ‘antwoord’ gegeven zal worden op de hierboven gestelde vragen. Een boek als dit is nooit voltooid. Ooit, jaren geleden, is het begonnen vanuit een bespiegeling over dit soort fundamentele vragen. Rondom deze kiem heeft zich laag na laag gevormd om vervolgens weer herzien of uitgewist te worden, waardoor plaats gemaakt werd voor een nieuwe. De inhoud lijkt wel te leven en voortdurend te willen ontstaan en weer vergaan. Elke keer als ik het manuscript opnieuw las wilde het weer vernieuwd worden. De inhoud die het bij deze publicatie heeft is dus eigenlijk niet meer dan een ‘tijdoname’, een ‘freeze’ van iets wat zichzelf voortdurend transformeren en ontwikkelen wil. Dat ‘iets’ is de levende werkelijkheid die, door hem vast te leggen in een publicatie als deze, opnieuw tot illusie moet worden. Mijn hoop en wens is echter dat het lezen van dit boek de achterliggende werkelijkheid telkens opnieuw levendig in het bewustzijn zal brengen.

Andreas Boom
september 2020

² Jiddu Krishnamurti, Commentaries on Living Part 3. ‘Can one know what is good for the people?’

Lichaam, ziel en bewustzijn

Als mens zijn we ons *bewust* van een lichaam en van een innerlijk leven. Het lichaam heeft zintuigen en via deze zintuigen opent zich voor ons een wereld. *Hoe* die wereld zich manifesteert, welke hoedanigheden deze voor ons heeft, hangt helemaal af van de geaardheid en kwaliteit van onze zintuigen. De indrukken die we krijgen roepen in ons gevoelens op en door over die indrukken na te denken vormen we ons gedachten. Het lichaam communiceert met ons door middel van welbehagen of pijn, lust of onlust. Deze sensaties en gedachten vormen de bouwstoffen van ons 'zelf' of, beter gezegd, van onze *zelfbeleving*. Wij hebben de *beleving* dat we voelen en denken als een 'zelf'. Het is alsof wij een innerlijk centrum hebben dat 'voelt' en 'denkt'. Dit centrum beschouwen wij als onze individualiteit. Bij het 'voelen' en 'denken' voegt zich nog een derde factor, die ook lijkt uit te gaan van 'onszelf': het *willen*. Het 'voelen' is naar binnen gericht, het 'willen' treedt naar buiten. Het 'denken' probeert binnen en buiten te verbinden en staat als zodanig tussen 'voelen' en 'willen' in. Met het denken kunnen we onze gevoelens begrijpen en anderzijds voorstellingen maken van wat we willen. Het willen is van nature gericht op de instandhouding, bevestiging, continuering en versterking van het 'zelf'. We *denken* ons dit 'zelf' namelijk als een entiteit, een op zichzelf staande monade binnen een leefomgeving waartoe in zeker opzicht ook het lichaam gerekend wordt. De monade ervaart de inwerking van zijn omgeving op 'zichzelf' en wil die omgeving naar zijn hand zetten, controleren.

Toch lukt het ons niet om te begrijpen *wat* dit 'zelf' dat denkend, voelend en willend is, nu eigenlijk *is*. Zijn acties en interacties nemen we waar, maar uitsluitend door tussenkomst van de lichamelijkeheid. *Zelf* onttrekt het zich aan het waarnemingsveld, zoals het oog dat zichzelf niet kan waarnemen. De realiteit van 'onszelf' laat zich, los van de lichamelijkeheid, niet waarnemen en bevestigen en die onzekerheid boezemt ons angst in. Deze angst en onzekerheid zijn onlosmakelijk verbonden met het fenomeen van de 'zelfbeleving'. Waar bevindt het 'zelf' zich? In ons hoofd? In ons hart? Of ergens buiten ons lichaam? Kan het op zichzelf, los van het lichaam, bestaan, ervaren, zich ergens van bewust zijn? In welke mate is het verknoopt met onze constitutie? Waaruit 'bestaat' het? Bestaat het wel? We hebben de indruk dat het

meer is dan alleen onze lichamelijkheid, maar tegelijkertijd ervaren wij ons lichaam als de maatstaf van ons bestaan, van wat wij in de wereld *zijn*. Maar *zijn* wij wel als we onze essentie, ons 'zelf', niet eens kunnen observeren, laat staan begrijpen? Is dat 'zelf' wellicht een valse aanname en is het niets anders dan een aspect van de lichamelijkheid?

Hoe dan ook, de acties en interacties van het al dan niet werkelijke 'zelf', het denken, voelen en willen *zijn* er. Wellicht moeten we de zoektocht naar de essentie ons 'zelf' daarom beginnen met het onderzoeken van deze uitingen ervan. Wat is bijvoorbeeld de relatie tussen de drieledigheid van onze 'zelfuitingen' - denken, voelen en willen - en de drie componenten van ons 'mens' zijn: lichaam, ziel en bewustzijn (geest).

Het 'lichaam' is het uit materie *gevormde* aspect van het mensenwezen. 'Geest' is het ongevormde, immateriële aspect van de mens. 'Geest' is ongevormd, maar kan 'gedachten' hebben over *mogelijke* vormen. Deze vorm-gedachten hebben het vermogen om zich uit te drukken in materie. Het derde aspect van de mens is zijn 'ziel'. In de 'ziel' ontmoeten 'geest' en 'lichaam' elkaar en worden zij met elkaar in samenhang gebracht. Waar voor het lichaam geldt dat het 'gevormd' is en voor de geest dat deze nog 'ongevormd' is, geldt voor de ziel dat deze daar qua toestand als het ware tussenin staat: in de ziel is er sprake van een voortdurend zich voltrekkend 'vormingsproces'. Deze 'vorming' of 'vormschepping' is een toestand waarin ongevormd-zijn en gevormd-zijn in een voortdurende wisselwerking staan. De ziel is 'gevormd-ongevormd', 'materieel-geestelijk'. Zij is het domein van vermenging en transformatie. Zij is de smeltkroes waarbinnen zich de alchemie voltrekt die tussen geest en lichaam werkt. De inhoud van de ziel is voortdurend in een golvende beweging teneinde het vermengingsproces van geest en materie in stand te houden. Deze beweging is het *leven* in de ziel. Zonder deze bewegingsenergie zouden materie (lichaam) en geest (bewustzijn) van elkaar gescheiden raken. Dan is er sprake van de dood van het bezielde organisme. Het vermengingsproces van geest en lichaam komt tot uitdrukking in cyclisch verlopende biologische processen zoals de bloedsomloop en de ademhaling. Beide zijn de uiterlijke tekenen van het *levendig zijn* van het organisme. *Levendigheid* is een voortdurende overgang tussen vorm en niet-vorm waarbij de geest

iets 'lichamelijks' krijgt ('zich verdicht') en het lichaam iets 'geestelijks' krijgt ('wordt verlicht'). Daarom zouden we de ziel en in feite de driedelige menselijke constitutie als geheel een 'geest-lichaam' kunnen noemen.

Uitgaande van de driedeligheid van de mens moeten we zijn levenscentrum dus noch uitsluitend in het lichaam, noch uitsluitend in de geest, maar in de *ziel* lokaliseren, daar waar lichaam en geest *samen* in een elkaar transformerende dynamiek aanwezig zijn. Zolang dit 'zielenhart' klopt leeft de geest in het lichaam en het lichaam in de geest. Aan het leven van het lichaam in de geest ontleent de ziel het vermogen tot voelen en gewaarworden. Aan het leven van de geest in het lichaam ontleent de ziel het vermogen tot denken en willen. Denken, voelen en willen produceren in de ziel het besef van een 'zelf'. De totaliteit van het menselijke wezen kan dus gevonden worden in de *ziel*. De ziel is echter gepolariseerd in enerzijds het lichamelijke (stoffelijke) en anderzijds het geestelijke (onstoffelijke). Omdat het 'zelf' tussen beide polen leeft krijgt dit het vermogen tot vrije keuze met betrekking tot de richting van zijn in eigen hand te nemen verdere ontwikkeling.

Ruimte, Tijd en Geest

Ontstaan en vergaan, wording en transformatie zijn *tijdsprocessen*. Daarom kan de ziel worden opgevat als een *Tijdswezen*. Wat is Tijd? Bij 'Tijd' denken wij meestal aan een soort van 'achtergrondproces' dat nieuwe of veranderde dingen en gebeurtenissen vanuit de toekomst naar het heden transporteert (alwaar ze zichtbaar en ervaarbaar worden), om ze vervolgens te deponeren in het verleden, vanwaar ze *herinnerd* kunnen worden. Hierbij zijn *wij* het die stilstaan in het heden terwijl de dingen en gebeurtenissen als in een film aan ons voorbijtrekken. Tijd rolt al een film aan ons voorbij. Tot de aan ons voorbijtrekkende tijdsinhoud behoort ook de gevormdheid van onze eigen lichamelijke constitutie; 'verouderende' gestalten trekken langs, waarin wij ons dag in, dag uit achtereenvolgens kleden. 'Wording' is vanuit dit gezichtspunt een verschijnsel dat bestaat uit verschillende stadia die door de tijd keurig netjes in een 'ontwikkelingsvolgorde' zijn geplaatst. 'Tijd' is in dit beeld een transporterende grootheid zoals het stromende water van een rivier dat voorwerpen met zich mee sleurt. Tijd stroomt als een rivier door de ruimte. Vormstadia drijven voorbij op een rivier van Tijd. 'Latere' stadia of gebeurtenissen bestaan al 'ergens', maar zij bevinden zich

nog stroomopwaarts, buiten het zicht, in de 'toekomst'. Onverbidlijk zullen zij echter aan ons voorbij komen drijven.

Maar stel nu eens dat niet de Tijd aan ons voorbij stroomt maar dat *wij* het zijn die door een 'Tijdruimte' reizen waarin de vormen in al hun verschillende gedaanten uitgestald staan. Waar wij ons tijdens onze reis door de Tijdruimte ook bevinden: precies dáár is voor ons het 'heden'. De vraag die daarbij opkomt is of dit 'heden' bij ons, de door de zalen van de Tijd reizende bewuste entiteit, behoort en als het ware met ons wordt meegenomen tijdens onze reis of dat er *overall* in de Tijdruimte sprake is van een 'heden'. In dat laatste geval is het overall in de Tijdruimte 'heden', en wat zich aan ons voordoet als 'tijdsverschil' is de *afstand* die wij binnen de Tijdruimte moeten afleggen om van de ene positie naar de andere te gaan. De volgende vraag is dan waarom wij steevast in een zodanige richting door de Tijdruimte moeten reizen dat we de vormstadia en gebeurtenissen ontmoeten in een volgorde die gaat van 'jong' naar 'oud'. Vanuit het gezichtspunt van de voorbij stromende rivier is het de *Tijd* die bepaalt wat 'eerder' en wat 'later' optreedt omdat de rivier nou eenmaal in een bepaalde richting stroomt. Maar wanneer we ervan uitgaan dat er geen 'stromende rivier' is maar een 'landschap', een 'tableau van Tijd' waar *wij* doorheen kunnen reizen in zelfgekozen richtingen, dan is het 'eerder' of 'later' van gebeurtenissen of wordingsstadia plotseling geen eigenschap van de Tijd meer, maar een afgeleide van de door *ons* gekozen richting van onze 'tijdreis'. Heden, verleden en toekomst zijn in dat geval niet absoluut maar een afgeleide van de door ons door de Tijd gemaakte beweging. Een derde vraag is hoe het dan gesteld is met de causaliteit. Hierover wordt meestal op de volgende wijze gedacht: wat in het 'heden' plaatsvindt heeft een effect op wat nog komen moet. Een in het 'heden' verrichte wilsdaad heeft een uitwerking op de situatie in de 'toekomst'. Op dezelfde manier wordt het 'heden' causaal bepaald door wat er in het 'verleden' gedaan werd. Causaliteit is volgens deze opvatting een beweging die van verleden naar toekomst gaat en dus tegengesteld is aan de richting waarin de 'tijdsrivier' stroomt. We kunnen causaliteit echter ook opvatten als een werking die op één punt binnen de Tijdruimte plaatsvindt en die gevolgen heeft voor een inhoud die zich op een andere plaats binnen de Tijdruimte bevindt. Aangezien elk punt in de Tijdruimte een 'heden' is volgt hieruit dat oorzaak en gevolg 'gelijktijdig' plaatsvindende fenomenen moeten zijn wanneer we deze niet bezien vanuit het standpunt van een lineair voortstromende Tijd maar vanuit de Tijdruimte zelf. Het verband tussen oorzaak en gevolg is binnen de

Tijdruimte een onmiddellijkheid die zich voltrekt tussen twee punten die verschillende posities hebben en als gevolg daarvan ondanks dat zij beiden een 'heden' zijn toch 'van Tijd verschillen'. Binnen de Tijdruimte zijn oorzaak en gevolg niet gebonden aan de verleden-heden-toekomst volgordelijkheid zoals dit het geval is langs een lineaire tijdslijn.

De 'tijd' die wij als een alles met zich meesleurende stroom ervaren waarbij het ene op een zodanige wijze na het andere optreedt dat het 'volgende' kan worden afgeleid uit 'het vorige', is als het ware een tweedimensionale ('afgeplatte') projectie van een driedimensionale *Tijdruimte*. Het volgende beeld probeert dit duidelijk te maken (zie afbeelding op pagina 19). De opeenvolgende stadia van een lineair tijdsproces (tijdsstroom) zijn binnen de Tijdruimte 'gelijk-tijdig', 'in eeuwigheid', aanwezig³. Alle punten binnen de Tijdruimte zijn 'Nu'. Vervolgens moeten wij ons voorstellen dat de Tijdruimte als een 'wiel van Tijd'⁴ over het vlak van de tweedimensionale tijd 'rolt'. Binnen de Tijdruimte en overal aan zijn oppervlakte is er sprake van 'Nu'. Alle punten binnen de Tijdruimte zijn 'gelijktijdig', maar wel verschillend gepositioneerd. Er is geen sprake van 'verleden', 'heden' of 'toekomst'; dat onderscheid ontstaat pas door de projectie van deze punten op het vlak van de lineaire tijd. 'Tijdsverschil' is binnen de Tijdruimte dus 'verschillende positionering'. Sommige punten liggen dicht bij het centrum van de Tijdruimte, andere liggen er verder vanaf. Vanuit het centrum van de Tijdruimte kunnen we een loodlijn neerlaten op het vlak van de lineaire tijd. Waar deze loodlijn dit vlak kruist (het raakpunt van de Tijdruimte met het projectievlak) is er sprake van het 'heden'. Alle punten binnen de Tijdruimte die op deze loodlijn liggen gebeuren 'Nu'. Dit kunnen vele punten zijn; dat strookt met onze ervaring dat er vele dingen 'tegelijktijd' plaats kunnen vinden. *Echter*, wat op het lineaire niveau in het heden 'tegelijktijd' lijkt plaats te vinden, zijn in de werkelijkheid van de Tijdruimte *verschillende* punten. Dus binnen datgene wat 'tegelijktijd' gebeurt zijn vanuit de werkelijkheid van de Tijd *tijdsverschillen* aanwezig. Tijdspunten die als gevolg van de rotatie van de Tijdruimte pas 'later' met de loodlijn samenvallen maken deel uit van de 'toekomst'; tijdspunten die als gevolg van de rotatie van de Tijdruimte al 'eerder' met de loodlijn samenvielen behoren tot het 'verleden'.

³ In Bijbelteksten komt het begrip van de Tijdruimte terug in vertalingen als 'in de eeuwen der eeuwen'.

⁴ 'Tijdenronde', 'Kalachakra'

'Eerder' en 'later' zijn echter begrippen die alleen geldig zijn binnen het lineaire tijdsbeeld: binnen de Tijdruimte is er geen 'eerder' of 'later'. De rotatie van de Tijdruimte, waardoor deze zich lijkt te verplaatsen ('rollen') over het projectievlak, is daarom een vertekend beeld. In werkelijkheid roteert de Tijdruimte niet, maar ontstaat deze illusie als gevolg van de 'eerder-later' gedachte die behoort tot een bewustzijn dat zich gehecht heeft aan de lineaire idee van 'verleden-heden-toekomst'. Het is onze idee dat er iets *bereikt* moet worden dat er 'nu' nog niet is dat het beeld van de roterende Tijdruimte doet ontstaan. *Wij* zijn het die het vlak van de lineaire tijd om de Tijdruimte heen laten draaien, waarbij het steeds een ander raakpunt zoekt. Als we kijken naar de projecties van de verschillende punten van de Tijdruimte op het vlak van de lineaire tijd dan valt ook het volgende op: twee punten die binnen de Tijdruimte ver van elkaar af liggen (dus een groot Tijdsverschil hebben) kunnen op het projectievlak juist dicht bij elkaar komen te liggen. Andersom kan ook. Het 'lineaire' tijdsverloop tussen twee momenten is dus anders dan het werkelijke Tijdsverschil tussen die momenten. Dat werpt een interessant licht op de extreem lange tijdsintervallen die de astronomie 'meet' in het universum of de extreem korte tijdsintervallen die door de fysica worden gemeten op atomair niveau. Als deze metingen worden verricht langs de meetlat van de lineaire tijd en hoeven dus qua omvang helemaal niet overeen te komen met de daarmee corresponderende werkelijke Tijdsverschillen in de Tijdruimte. Iets soortgelijks geldt met betrekking tot lineaire tijdsmetingen op de evolutionaire tijdsschaal van natuur, mensheid en aarde. Wat zeer ver in het 'verleden' of in de 'toekomst' *lijkt* te liggen kan dus in *werkelijkheid* zeer aanstaande zijn (en andersom). Een ander ding dat opvalt is dat het centrum van de Tijdruimte *altijd* op de loodlijn ligt. Dat centrum is dus op de lineaire tijdslijn *altijd* het heden, altijd actueel. Dat was het in het verleden, is het in het heden en zal het ook altijd in de toekomst zijn. Door de roterende beweging kan hetzelfde punt van de Tijdruimte 'na verloop van lineaire tijd' *opnieuw* op de loodlijn liggen. Betekent dat dan dat opnieuw precies hetzelfde gebeurt? Ja en nee. 'Ja' in de zin dat dezelfde cyclus ('Tijdenronde') voltooid is en weer opnieuw begint. 'Nee' in de zin dat hetzelfde punt van de Tijdruimte weliswaar qua *positie* na een hele omwenteling nog steeds hetzelfde kan zijn, maar *inhoudelijk* veranderd, gegroeid, gemetamorfoseerd zijn. De punten van de Tijdruimte hebben namelijk *inhoud*. Deze inhoud kan gevonden worden in een diepere dimensie dan die van de Tijdruimte zelf. De lineaire tijd heeft 'twee' dimensies, de Tijdruimte drie en deze diepere dimensie is dan de vierde

dimensie⁵. In deze diepte vinden we de *Geest*, de 'zingever', de 'betekenisdrager' van het zijnde. Bij elke volgende Tijdenronde herhaalt zich weliswaar in tijdelijke zin het vroegere, maar in geestelijke zin is dit vernieuwd, want het heeft *geleerd* uit de vorige Tijdenronde. En hier raken we aan een geheimzinnige paradox, namelijk dat de hogere dimensies *leren, een groei doormaken*, doordat ze aangeraakt worden door datgene wat zich afspeelt in de lagere dimensies en wat ten opzichte van het hogere een illusoir karakter heeft. De illusie van de lineaire tijd is er opdat er in de *werkelijkheid* van de geest groei kan plaatsvinden. *De illusie is een tijdelijk middel tot de eeuwige groei van de werkelijkheid*. In de natuur zien we iets overeenkomstigs doordat de geestelijke soortwezens van planten, dieren en mensen evolueren door te incarneren, vorm aan te nemen en weer los te laten, in de materiële substanties met alle daarbij behorende beperkingen en weerstanden. Voor het leerproces dat zich in de 'vierde dimensie' voltrekt is 'tijd' nodig en deze 'tijd' wordt geproduceerd door het 'rollen' van de Tijdruimte ten opzichte van het

⁵ Dimensionaliteit kunnen we vergelijken met de classificatie van de vier elementen 'aarde, water, lucht en vuur'. 'Aarde' is de eerste dimensie. Deze geeft vastheid. Het is het niveau waarop de substantie atomair van karakter is. Het atoom streeft naar ééndimensionaliteit, het wil zich in een 'punt' concentreren. Dit streven komt tot uitdrukking in de zwaartekracht die alles naar zijn eigen centrum wil trekken ('zwarte gaten'). 'Water' staat voor de tweede dimensie. Deze maakt stroming en ontwikkeling mogelijk. Het is alles wat 'lineair' wil zijn, dat van 'a' naar 'b' wil stromen, dat zich in de tijd wil ontvouwen. Lucht is de derde dimensie. Deze maakt vorm en groei mogelijk. Lucht is 'ruimte-schenkend'. 'Vuur' staat voor de vierde dimensie. Deze geeft innerlijke kracht en energie. Hij is de innerlijke wezenheid, de substantie van de Geest en het 'Ik'. Hoe hoger de dimensie, des te groter de vrijheidsgraad. In de aarde-dimensie is alleen een vaste positie mogelijk, zonder beweging. In de water-dimensie is er beweging mogelijk, maar die is gedwongen om in een bepaalde richting te gaan. De lucht-dimensie maakt beweging in alle richtingen mogelijk, maar deze beweging is uiterlijk. De vuur-dimensie maakt een beweging mogelijk die niet begrensd wordt door uiterlijke factoren. De vierde dimensie is niet de hoogste. Daarna volgen er nog drie, maar deze bevinden zich in het wezensinnerlijk, *binnen* de vierde dimensie. Voor wat de mens betreft zijn dit de drie niveaus van de Ik-Geest: het Geestzelf, de Levensgeest en de Geestmens. De Ommekeer heeft betrekking op het vanuit de Ik-Geest betreden van de drie innerlijke dimensies, waardoor zich een onbegrensdheid in het wezensinnerlijk opent, een universum dat men zelf *is*.

vlak van de lineaire, lager gedimensioneerde tijd. Dat is de reden dat alle geestelijke ontwikkelingsprocessen *cyclisch* verlopen.

*There is becoming and growth along the horizontal path of existence, but does it lead to the timeless? It is to be experienced only when the horizontal is abandoned.*⁶

Es ist auch nicht so ganz leicht, über die Zeit und ihr Wesen populär zu sprechen, aber vielleicht gelingt es doch, bei Ihnen eine Vorstellung hervorzurufen von dem, was ich eigentlich meine, wenn ich die Zeit in Analogie mit dem Räume einmal zur Erörterung bringe. [...] Wenn Sie einfach ein Stück der Räumlichkeit überschauen, so wissen Sie, dass dasjenige, was Sie da überschauen, sich Ihnen offenbart in einem perspektivischen Charakter. Sie müssen mit der Perspektive des Raumes rechnen, wenn Sie ein Stück Raum überschauen. Wenn Sie nun das Stück Raum, das Sie überschauen und dem Sie ganz instinktiv einen perspektivischen Charakter zuschreiben, auf eine Fläche bringen, dann berücksichtigen Sie die Perspektive dabei. Nicht wahr, wenn Sie in eine Allee hineinschauen, so sehen Sie die entfernten Bäume der Allee kleiner und näher aneinandergerückt. Das können Sie in der Perspektive ausdrücken, und Sie können in einer gewissen Weise perspektivisch auf einer Fläche zum Ausdruck bringen, was Sie im Räume sehen. [...] Der Mensch glaubt, wenn er sich in der Zeit entwickelt, die Zeit zu überschauen, die Zeit zu haben. Aber er hat in Wirklichkeit nicht die reale Zeit. Er hat gar nicht die reale Zeit, sondern das, was Sie als Zeit erleben, das ist eigentlich im Verhältnis zu der wirklichen Zeit etwas, was man ein Abbild nennen kann. So wie dieses Bild⁷ in der Fläche sich zu dem Räume verhält, so verhält sich das, was der gewöhnliche Mensch Zeit nennt, zu der wirklichen Zeit. Der gewöhnliche Mensch erlebt nämlich nicht die wirkliche Zeit, sondern er erlebt ein Abbild der Zeit, er erlebt tatsächlich ein Abbild der Zeit. Und das kann man sich so sehr schwer vorstellen. Sie können sich zum Beispiel außerordentlich schwer vorstellen, dass dasjenige, was heute wirkt, gar nicht im jetzigen Zeitpunkt vorhanden zu sein braucht, sondern in einem viel früheren Zeitpunkte real ist und im heutigen Zeitpunkte nicht real ist. Sie sehen gleichsam dasjenige, was in sehr frühem Zeiträume vorhanden ist, perspektivisch in Ihre eigene Zeit hereinwirken. [...] Eine

⁶ Jiddu Krishnamurti

⁷ Er wordt hier verwezen naar een in perspectief getekende laan met bomen die in de verte steeds kleiner worden.